

És lelket lehelte belé

LEVÉL TEMESI FERENCNEK ÉS MÁSOKNAK A PORRÓL

Feri,

legalább másfél évtizede már nem írtam neked. Azelőtt: elég sokat, Szolnokról, Budapestről. Vélekszem, hogy eltúlzatlan hivatástudattal, őszintén episztoláztunk. S azóta? Közénk állt volna ez a másfél évtized? Belénk nőtt — s hogy mi is belé tudjunk nőni, szakadásra, szakításra kényszerített? Távolodnunk kellett, hogy ismét közeledhessünk? Egyedül kellett lennünk, hogy újra együtt lehessünk? Szakadásunk és szakításunk úgy volt tudatos, hogy egyben ösztönös is, és megfordítva? Nem tudom. De emlékszem: nem volt teátralitása sem barátságunknak, sem szétválásunknak. Pedig volt bennünk — mindkettőnkben — hajlam a pózra. Önérzetességből, gátlásból. Egyszerűen elmaradtunk egymástól másfél évtizede. Mint akik más úton és másfelé igyekeznek, és nem áltatják magukat: mégis együtt. Valahogy így volt, mert így alakult. Szükségszerűen, véletlenül? Nem tudom. De az is tény: most írok ismét.

Könyvedet végigolvastam. Talán elfogadható tőlem igazként, ha önteltség nélkül állítom: *nekem* több volt olvasásnál, s nem csupán itt-ott esetlegesen érintett személyem miatt (hiúság!), hanem Porlód, az idő-teres közeg és körülmény miatt. Szegednek én a *másik* pólusán születtem és nőttem föl (hogy ez mennyire *más*, te is kifejted), Alsóvároson, a Pálfy utcában — szemben a te Fölsővárosoddal, Tündér utcáddal. Én nálatok voltam először (és azóta is egyetlen helyen) Fölsővároson, s talán nem tévedek, ha gondolom: te pedig nálunk Alsóvároson. Jelentéktelen, mégis beszédes tény egyazon város történelmi szerkezetéről, meghatározó valóságáról. S ez akkor is fontos, ha tudhatod: Alsóvárosról származott el fél rokonságod Fölsővárosra, miként igazolja ezt a sírkert is az alsóvárosi temetőben. S ez akkor is fontos, ha az én fél rokonságom Móravárosba, e fölsővárosi előkerületbe módoskodta *föl* magát apai ágon paprikakikészítő parasztnak, ami szinte már „iparnak” számított. Ezek azonban mit sem változtatnak a lényegen: hogy egyazon város, egyazon tájnyelv, hasonló-hasonlítható származás — és *mégis* meghatározó *különbözés* ugyanazon kisvilág (hatalmas világ!) két pólusán felnőni, onnan elindulni! Talán emiatt lehetett: idegenként is eleve otthon éreztem magam a könyvedben, és otthonlevőként is rácsodálkozó idegen maradtam. De ez csupán a színtérre vonatkozik — s a Palánkról, Belvárosról itt még nem írok, mert az neked is, nekem is új és egészen más: közös ismeretlen és közös ismerős. Ez az egyik oka annak, hogy beavatottként, érintettként olvastam a könyved, sajátosan természetes tudathasadással: rólam is szólhatna, ami az én mesém is. A másik ok bonyolultabb, személyesebb — hogy miért is volt nekem sokkal több az olvasás csupán olvasásnál. Ez belegyökerezik barátságos kapcsolatunkba, kamaszos hiteinkbe, együtt akarásunkba és szélsőséges *különbözéseinkbe*. Nem kerülgetem tovább okoskodva, kérdés gyanánt írom le, utalva régen porrá lett vitáinkra: hát mégis *muszáj* föltámadni, Feri? Muszáj mezítelenre vetkőzni *mégis*? De ez nem kérdés, nem is rákérdés. Be- és fölismérés inkább, valamiféle igazolás, heveny lelkesedés és belekeseredő ars poeticák valóságát idézve. Hogy másképp nem lehetett. Az igazi írónak muszáj föltámadnia halottaiból — és ki mindenki az igazi író hozzátartozó halottja! —, és

magának muszáj e föltámadásban pőrére vetközni. Ha ír az ember, mást aligha tehet. Ha író az ember. Ha nem magának ír az ember. Ha nem magának író az ember. Ha ember az ember, amikor ír és író.

Valószínűleg csapongani fogok, megbocsásd.

Könyved olvastán kiszakadni akarnak belőlem az emlékek, s nehéz viszatartanom őket. Nehéz kordában tartanom gondolataimat, hogy rólad, magamról, magunkról írva *ne csak* magunknak — neked és magamnak — írjak. Ez az ingatag, feszültségterhes egyensúly a lényege és a lelke a könyvednek, ami úgy vallomás, hogy tárgyilagos — szinte elidegenedetten elidegenítő — krónika, úgy krónika, hogy szellemjáték, úgy szellemjáték, hogy porosan hétköznapi valóság, úgy poros valóság, hogy szent emlék, úgy szent emlék, hogy írásra késztető, korlátlan élettémény, úgy élettémény, hogy mívesseget követelő mesterségi tudással örökíthető meg, s úgy mesterségi tudás, hogy benne-mögötte lüktet a számvetés belső kényszerének fájdalmas, öröms érzésvérrendszere.

Mégis valamit a kezdetről, a 60-as évekről, ami nélkül mi nem azok lennénk, akik vagyunk-lettünk. Nem óhajtom misztifikálni azokat az esztendőket — végül is *történelmünk*ké lettek, s a Por sem akkor íródott, hanem akkor „élődött”, és ezzel, ezáltal formált bennünket az idő, ami mi voltunk. Mi: elhivatottak, nekifeszülők, kételkedetlen célokat kitűzők és a gyerekkorunkba ragadt múltat letudottként, végérvényesen és mindenestül elhagyandóként *vélten* birtokba vevők és eldobók. Vélten birtokba vevők — és eldobók. Ostobák és okosak voltunk, egyértelműek és ellentmondásosak. *Egész* lényegi életünk itt és ekkor kezdődött. Az írás vágyával, akarásával, kényszerével. És mértünk, értékeltünk, csepültünk, bíráltunk. És *szerettünk*. Jövendő önmagunkat mindenképp — nem csupán azt, akik akkor voltunk. A *jelenünkkel* volt telve az életünk. Talán épp emiatt és ezért kellett így formálódnia, alakulnia mindennek... Mert a 60-as években a jelenünkkel volt telve az életünk. A Palánkban, Belvárosban — készülődésünk, cselekvésünk *színpadán*. Mivel a Belváros nem *szülő*helyünk volt, csupán nevelő terünk, ami bennünket kivált örökös bizonyításra, örökös próbatételre készített. S mi hittél és talán hitelen is *játszottuk* a győztest, emlékszel-e, „Győző”? Nem volt más lehetőség: magunkévá kellett harácsolnunk a Belvárost is, oda kellett gyökereznünk — akkor könnyen ment, hihettük, eltéptük lázadón a máshová jussosan kapaszkodókat. Talán a jövőbe szerettük volna gyökereinket ásni? Szégyelltük a múltunkat? Röstelltük Alsó- és Fölsővárost a Belvárosban? Maradinak és elmaradottnak gondoltuk szüleinket, nagyszüleinket, egész fölmenő családfánkat? Semlegesek akartunk lenni a jövő karátos zálogaként pozitívumnak? Talán ez is hajtott, hajsolt bennünket rettentő racionalitásunkban — *indulattal*. És otthonunknak *akartuk* tudni a színpadot, a Belvárost, ahol honos elveszettségünkben is (bármely dicsóséggel megkoronázottan) csak titokká súlyosodó múltunk kísért és kísértett igaz barátként. A Belvárost, aminek vajmi kevés köze volt a társadalmi-történelmi *szerves* fejlődésben Alsó- vagy Fölsővároshoz. Mégis innen indult *az egész*, az írás vágya és kényszere, a kivagyiság, a fölkentségtudat. Bennünket is a Palánk hozott össze, ott találkoztunk — és ott derült ki, hogy szét kell válnunk. Mert más Alsóváros, és más Fölsőváros. Akkor ezt nem tudtuk. Belvárosi mérlegeink *egymás szemében* könnyűnek mutattak bennünket — önös javunkra. S lám, ha a részek így elválnak egymástól, és tudattalanul, ösztönösen él is választanak — *az egész*, az idő-

teres Szeged-Perlód, a *mű* mégis összeköt. Mert ez a mindenkori igaz mű dolga: összekötni — szétváltakat, sosem találkozottakat.

Ma, 1987-ben, úgy gyanítom, hogy ezzel a katartikus élménnyel van telve csordultig az életünk. Hogy önmagunkból hogyan változtunk-alakultunk önmagunkká. Hogy otthon *lett* bennünk a világ, és mi otthon tudtunk maradni egy kicsiny sarkában mégis. S ennek már semmi köze az utópiához, a nosztalgiahoz. Sokkal inkább a valósághoz és az igazsághoz — amit meg- és föl ismerhettünk, amit talán mi magunk is jelenthetünk. És eljuthatunk spekulativitás nélkül az egyszerűségig: az író jövője a mindig jelenné teremtett múlt. Másként fogalmazva: az író mindenkori jelene a múltba gyökerező jövő, s a jövőbe kapaszkodó múlt. Persze, közhely, szinte banalitás. Kimondani. De megalkotni!?!... Mintha szükséges lenne a hontalanság startvonala, ahonnét elrugaszkodva, szinte menekülve, titkot szöktetve vinnénk magunkkal a múltból belénk halmozódó energiákat, hogy fölemésszük a futásban, amellyel mégis valami cél felé törünk. Otthonból otthonba. S mindezt úgy, hogy nem kiszámítottan — hanem, mert muszáj. Mivel nincs másfelé út.

Vallom: megőrizni bármi értéket is csak ott érdemes, ahol *az* (már) nem érték, s ahol szibpiac ricsaja terrorizál. Rádöbenni korábbi értékekre csak ott lehet, ahol azok érvénye már rég kérdőjeles, s talán nevetséges is. Összefüggések árnyékos rácsát *szövedékként* csak ott lehet fénybe foglalni, ahol a káosz *szövedménye* kezd burjánzani. *Ő-zve* beszélni-beszéltetni csak ott és akkor figyelmeztető (túl a dokumentumhitelességen), ahol és amikor már következményesen íztelen és devalválódottan mechanikus egyszerűsödöttségében is a beszéd. Múltba hullott nemzedékek mindennapjai csak ott és akkor jelentenek valódi és igazi *történelmet* — a tanított mellett és fölött —, ahol és amikor az összemosódó hétköznapok manipulatív hűsadarálói alaktalan, történelmetlen (és történelmietlen) masszává metélik a küszködő egyemberi életeket, jelentéktelenségre és tehetetlenségre kárhoztatottan. A-tól Zs-ig csak bábelivé zsugorodott földgömbön érdemes lexikont szerkeszteni, ahol a szóértés (ami a *másik* értését és saját magunk értését, megértetését egyaránt föltételezi) anyanyelvi közegben is kérdőjeles. Akkor kell részegéseire bontani az egész részeit, amikor a status quos *folyamat* épp úgy jélölhetetlen és érzékelhetetlen, mint a honnan-hová ábrándos fix pontjai. Akkor kell föltámadni halottainkkal halottainkból, amikor szinte a zsigereinkkel is halálraífteltnek érzékeljük a reményeinket — diakron és szinkron tapasztalásban. Akkor kell meztelenre vetköznünk — bevallott kétségbeesésben, a hivalkodás és megbotránkoztatás szándéka nélkül, *rettentő* emberi-krisztusi muszájjal —, amikor a magunkkal való szembesülésben végképp rühelljük már álcázó-divatozó gönceinket. És akkor kell végérvényesen eltemetve emléket állítani, ha *életet*, feledhetetlen jövőt temetünk — nem csupán múltat. Akkor kell oltárt állítani, amikor bennünk súlyos az áldozat. Akkor kell darvadozva anekdotázni, ha közben magunkat valljuk be, és akkor kell hallgatni, ha már csak másokat tudnánk elárulni.

Nem gondolom, hogy mindez a 60-as években tudatosodott benned, bennem, bennünk. Nem gondolom, hogy *tudhattuk* volna *akkor*: ez a lényeg és a mérce. De erősen vélem: erre a fölismerésre sarkallt és efelé taszított bennünket a Palánk, a Belváros. A kirakatos valóság, amivel akaratlanul is ütközött Fölsőváros és Alsóváros kirakattalansága. Mert sem itt, sem ott nem volt kirakat. Minek is *lett* volna — tudták, tudhatták az ott élők, mi van a kerítések mögött. De hogyan tudhatta volna Alsóváros, hogy Fölsőváros mit

rejt így, leplezetlenül? És fordítva? Hogy ez kiderüljön — kellett a Belváros. Tömörkénnyel, Bálint Sándorral, Joyce-szal. Sartre-ral és Ionescóval. Mórával és Juhász Gyulával. Tombác Jánossal és Löw tudós rabbival. Simon and Garfunkellel és Dankó Pistával. Horthy Miklóssal és Rákosi Mátyással. Claude-Lévi Strausse-szal és Kálmány Lajossal. Hadd ne soroljam. Hogy lássék Fölsőváros — kellett Belváros. Hogy lássék Belváros — kellett Fölső- és Alsóváros. Hogy lássék Szeged, kellett mindhárom. S hogy lássék a megélt és látható valóság — kellett Porlód. Hogy éltes porába lelket lehessen lehelni.

Ma minden valahai részegész egészcészbe váltva Szegedként nagyvároszik. Talán így a jó. Talán nem. Az átkozatos különbségek eltűntek. A különbözőségek szétsekélyesedtek. Tömörkény, Juhász Gyula, Móra — temetőben. A város összeállt. Könyökölve öleli a Tisza. Nekifeszülve.

Olvasom a könyved, Feri. És eszembe jut: miért is *igazolnám vissza* hitelessként a megannyi valóságot — immár a teremtettségben? Hogy Péteri fehér nejloninge csakugyan leégett-elolvadt hátul, mert nekidőlt a cserép-kályha *ajtájának* — méghozzá nálunk egy szilveszterkor? Hogy tudom, kiket „rejtnek” a könnyen dekódolható nevek? Balgaság. Nyilván ez is véletlen, de így igaz, bármely Kifürkészhetetlen Akarat munkál is mögötte: könyvedet, nagy hányadában kéziratban és *levonatban* már olvashattam, hivatalos kötelességből — tehát a könyvi forma jótékonyan immunissá edzett. S ennek külön is örülök, mivel éppen én állíthatom most — mindezek után —, hogy nekem Porlód *Porlód* már, nem csak Szeged, Tulipán Tulipán, Bóka Bóka, Sanyika Sanyika, Szekercés pedig Szekercés. Meg a többiek is — az ezer szereplő a képviselt százezrekkel. Nem a valóságot keresem tehát *vissza*, s nem is a mesét kérem számon. Olvasok, életet, világot fogadok be, és a magunk arcát, a saját arcomat látom újra ebben a tükörmozaikban. Mariettákban és Tápaikban, Gallokban és Gaálokban, Ilikben és Korényikban. És Kispéterekben és Baloghokban. Hogy higgyél nekem, példát citálok. Megfontoltan és megokoltan váltasz: *meddig* valóságos néven valóságos személyt, s *honnét* valóságos személyt fölismerhető jelmezbe öltöztetve. Magaddal is ezt teszed, Szeeles András — azzal, hogy oly sokszor a nevet sem emlited, csupán azt írod: *én*. Nos: Vaszy Viktor *engem* is vezényelt a Hunyadi hősiének (Sugár Rezső kompozíciója) és a Psalmus zeneakadémiai előadásán. Ebben a könyvben — a címszóban — nekem azonban Vaszy Viktor „hőssé” lényegült át, egyszer volt, hol nem volt csodaemberré, függetlenül minden személyes élménytől.

Mindezzel azt szeretném írni: regényt írtál. Űgy és olyat, ahogyan és amit akartál.

Űgy és olyat? Ahogyan *muszáj lett*? Ahogyan, mert muszáj *volt*, már akartad is? Ahogyan, mert muszáj *lett*, már így akartad?

Sokáig nem is találkoztunk. Valóban szétváltunk, szakítottunk, mint a jó vagy rossz szerelmesek, jelenet nélkül. A Belvárosban szétvált Alsó- és Fölsőváros. És fölrobbant Belváros. (Ez sokára derült ki. Hogy nincs megtartó ereje, dajkáló-elnéző-visszaváráro szeretete. Számunkra.) Szinte szembekerültünk. Hosszú évekig. Én hallottam, hogy *éled az életed*, gondolom, te is hallottál valamit arról, hogy élek. Megvettem, elolvastam első könyvedet, de olyan megszire kerültünk ekkorra, hogy már-már tagadtuk egymást. Akkor nem is írtam neked. Pedig *én* is egyetlenegyszer írtam valakivel — és épp veled — *együtt* valamit, a könyvedben többször is intonált *Énekelni* című drámát. (Gyanítom: megénekelhető kéziratig te sem jutottál mással azóta.) És nem

legyintek erre, hogy kamasz bohóság volt. De többé nem énekeltünk együtt, s ez tény. Amit alább írok, nem neked köszönhető közös emlék. (Ha te is emlékszel rá egyáltalán. Mivel ki-ki a magának fontosra emlékezik a közös emlékekben is. Lásd: történelem, történetírás.)

Rekkenő meleg volt, és én még soha nem voltam *azelőtt* — azóta sem — a Koltói Anna Baleseti Kórházban, a Mező Imre úton. Szorongtam is — nem miattad, hanem a *hely* miatt. A helyzet miatt. Két-három nappal a *történetek* után (nem volt, nem lehetett több), képzeletem szerinti háborús körülmények között láttalak újra, hosszú idő után. Beszélgettünk, mondtunk egymásnak mondatokat, föltehetően épkézlábúakat — ilyen helyzethez mérve. Te — mert erre mindig hiú és büszke voltál (könyvedben is bevallod!) — szinte színlelted, hogy jól vagy, bár a fejed is, a kezed is, a mellkasod is, a lábad is kötésben. Nem voltál hetykén-kötözködően vidám — de nem voltál *igazán* te. Mint aki nem is fogta *még* föl, hogy a halálból jött, és feledhetetlen halált hagyott maga mögött. Szerencsés voltál? Elpusztíthatatlan? Most, utóbb, alig hiszem. Inkább agyongyógyszerezett. Mert ha *te akkor* tudhattad volna *csakugyan*, hogy mi van két-három nap távolságában mögötted (hogy Katlan — akit sosem láttam — a dabasi hullaházban vár vizsgálatot és ceglédi elföldelést), nem tudtál, nem akartál volna beszélgetni velem-velünk. Talán nem is lettél volna már.

1986. június 29-én fejezted be a könyved. Akartan. Véletlen, hogy én 1987. június 29-én írom neked ezt a levelet. Nem teszem föl a kérdést magamnak, hogy miért nem korábban? Hiszen tehettem volna. De azt sem teszem föl: miért most? Mivel tudom — valóban véletlen. Talán ilyen a szükségyszerűség.

Olvastam a könyvedről írott kritikákat, ismertetéseket, ha nem is hiánytalanul. Kicsit úgy voltam talán, mint te anno a Katlan adta Makrával. Addig nem olvasod el, amíg csinnadrattázzák. Megváród, amíg leülepszik körülötte a fölvert por. Ez az érvelésem azonban hamis lett volna. Szinte az egész könyvet ismertem már. Bár mégsem az *egészet*. Mégis megvártam magamban a csöndet. Amiben lehet levelet írni.

Nem okoskodom, hogy mi is, mi minden is a könyved. Egészen a számmisztikáig. Hogy a hatos szám olyannyira gerince, hogy utolsó számként is ezt írod le — időt jelző tényként. S hogy tudhatom, a magyar nyelvben ez önmagában is ige — jelezve bizonyosságot —, de igekepző is — jelezve bizonytalanságot. De ismétlem, nem akarok okoskodni.

S ha mégis teszem, csak gyöngeségem jele. Azt sorolom elő, amit te, a *nyitott* ajtóhoz-kapuzhoz zárba illő kulcsként a kezembe adsz. Amikor mottót írsz. Amikor Bartókot idézed. Amikor Katlannak mondd: mese minden, te magad is mese vagy. Hát nincs itt semmi rejtély. Akár *tanító*, állsz a tábla előtt, és pálcával mutatva a betűket *kórusban* összeolvastatod: *é meg l meg e meg t az élet, h meg a meg l meg á meg l az halál, honjaim*. És még egy szó: öröm. S így minden együtt van. Mert élet — amiben ott az elmúlás, mert elmúlás — amiben ott az élet, s mert élet — ott az öröm, s mert halál — muszáj az öröm. Ezért aztán élnie kell ennek a pornak, még ha ehhez porrá is kellett lennie előbb. Mindenesetre: te megformáltad, összegyúrtad, szétválasztottad, és lelket leheltél belé. A magad lelkét.

Nem véletlenül emeltem ki utalásaid közül Bartókot. Gondolom, te sem. Gondolom: nem szájbarágás miatt. Csupán egyszerű akartál lenni. Fölgyűjtöttél rengeteg életanyagot. Magadba rendszerezted. És földolgozva vissza-

adta. Eltökélted: közérthető lesz, de nem adod alább. Hát mostohaapáddá fogadtad Tömörkényt. Bartók és Tömörkény? Mintha képtelenség lenne. Pedig milyen természetes és szükséges: benned otthon volt mindkettő — egymással is. Talán emiatt „hangzavar” sokaknak a forma, emiatt anekdotalánc másoknak a tartalom. Pedig nincs külön forma, sem tartalom. Egyik föltétele a másiknak, egyik hordozója a másiknak, egyik megtestesítője a másiknak. És a hangzavarban ott a rend egyszerűsége, ami az életigazság. És az életigazság egyszerű rendjében vörös vonal a *follyamat*. Ami maga az élet.

Látod, Feri, ezek jutnak eszembe, ha kényszeredetten okoskodom. Magam ellenére, könyved ellenére. De egy könyv több önmagánál. Önmaga visszhangja is. És a visszhangot érteni, megfejteni, értelmezni is kell — mivel a távolságba futó erő az ütközéskor torzíthatja a jelentést.

S én töprengve tudni vélem, hogy csak és csakis magadról írtál. Hiszen mi másról írhattál volna? Hogy másról-másokról is? Mért játsszunk a szavakkal? Aki hitelesen ír magáról, az másról is ír, szükségszerűen. Aki igazán magának ír, az másnak is ír. Aki valóban magáért ír, az másért is ír. És szinte mindegy, hogy miként is cselekszi.

Hosszan írtam, és tudom, mégis keveset. Nem pótolni szerettem volna, amit másfél évtizedig nem írtam neked. Nincs mit pótolnunk utólag. Csupán tudnunk kell, hogy amit az „életírásban” tizenöt éve abbahagytunk, azt most már az „íráséletben” kell folytatnunk. Kinek-kinek külön — de talán mégis együtt. Kamaszos indulataink csillapodtak, igazságérzetünk és hivatástudatunk azonban törzssé vastagodott gyökereink fölött, és növekvő lombkoronát tart. Nem hiszem, hogy avult és dagályos szavak ezek, bár a metafora romantikusan közhelyes. De ez a közhely csakugyan igazságot fed.

Mondd, miként elegendő, hogy a múltat be kell vallani? Harcként, ami minden győzelmében vereséget rejt, és minden vereségében győzelmet? És valóban elegendő-e? Nem inkább megkerülhetetlen? És ha így lehet igaz — József Attilával gondolva is —, mi az, ami sosem lehet teljes és elegendő? Az, ami erőnek erejével is megtanulhatatlan: a szeretet és a szerelem? Amit emlékezve tanítunk magunknak utólag?

Befejezem, Feri. Megölellek az éjszakában, ahogyan ölelni őszintén ildomos: féltve és szeretve. És megköszönve a pillanatot. Amiben az élet villan rám.

ÖRDÖGH SZILVESZTER

Fülöp László: Realizmus és korszerűség

Mindegy, hogy szándéktalanul avagy nagyon is szándékoktan (bár a szerző tudatosságának ismeretében sokkal inkább az utóbbira gondolnánk): jóval többet jelent önmagánál, eszményt, tájékozódást, programot jelöl, vallomásértékkel bír napjainkban ez a kötet cím s a könyvben mindvégig érvényesülő koncepció. Manapság, amidőn a realizmus gyanússá, sőt, a korszerűtlenség szinonimájává vált egynémely hangadó — a létszámhiányt gyakorta megsemmisítő fölényű leckéztetéssel, intoleráns deklarációkkal kompenzáló — kö-